

KAAREL EENPALU:

“See oleks nagu iga õhtu mõisatallis kümme soolast sirakat saada, ja kui siis kord saad kõigest kaheksa, oled peksjale tänulik.”

HARRI ROSPU

Eenpalu (Jüri Aarma), Päts (Tõnu Tepandi) ja Laidoner (Eero Spriit).

“President 1939”

Dokumentaaldraama

- Stsenaarium Katri Aaslav-Tepandi, Tõnu Tepandi
- Lavastaja Katri Aaslav-Tepandi
- Kunstnik Krista Tool
- Osades
 - Tõnu Tepandi president Konstantin Päts
 - Eero Spriit sõjavägede ülemjuhataja Johan Laidoner
 - Jüri Aarma peaminister Kaarel Eenpalu
 - Katrin Saukas ülekuulaja, NKVD julgeolekutöötaja Ivašina
- Esietendus Rahvusooper Estonia kammersaalis 16. II 2008

Peaminister Eenpalu monoloog

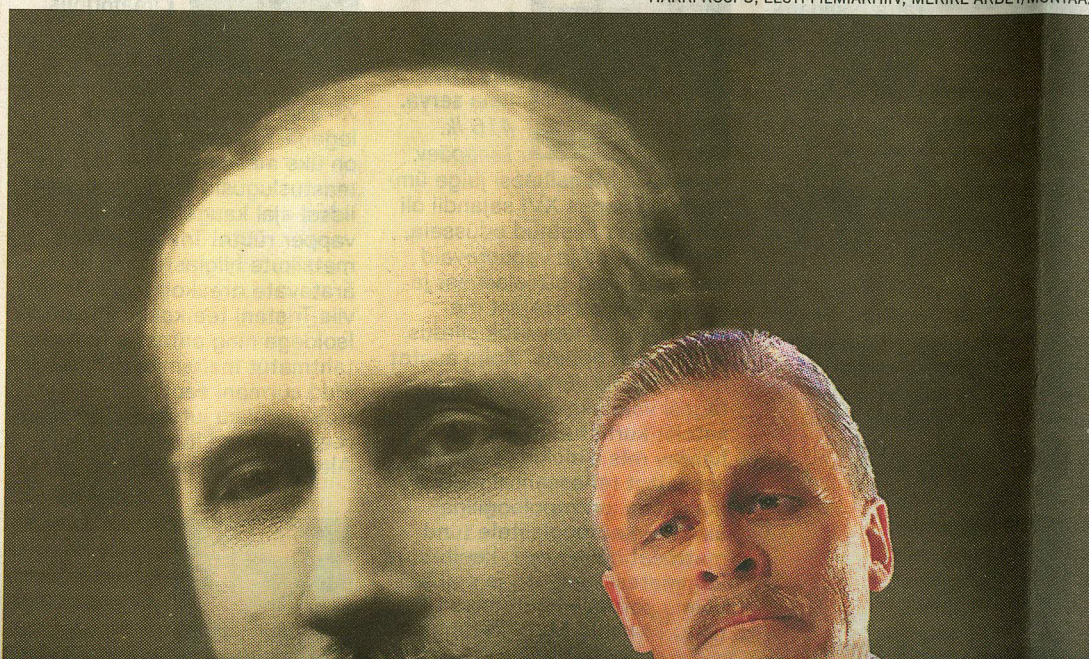
■ Enne draama “President 1939” esietendust käis Jüri Aarmal unes südant puistamas peaminister Kaarel Eenpalu.

Säärase nimetuse nemad näitemängule panid jah. Ehkki sama hästi oleks ka “Peaminister” kõlvanud. Oleme ju kõik kolmekesi sinna tükki sisse kirjutatud: Päts, Laidoner ja mina, peaminister Eenpalu.

Aga eks see Mooramaa meeste nõök kord juba ole – kui töö tehtud, ei mäleta sind enam mitte keegi. Päts ja Laidoner veel enamikul nägupidi meele, minu oma teavad ehk veel lähedased.

Pealegi pole see mind mängiv mees sugugi minu moodi – kuidagi poisike tundub, ehki kuus aastat vanem kui mina tollal. Aga see vast nii tähtis polegi – pääasi et jutt õige on. Valskust mina ei salli.

See paganama opositsioon, eesotsas Koodi-Jaani – vana Tõnisson – hetkeks meid

HARRI ROSPU, EESTI FILMIARHIIV, MERIKE ARBET/MONTAÄZ

Tõsi, korra läksin sellega haneks. Kui kord ühel pidupäeval Arukülla kodutallu jõudsin, tahtsin töörahvale õue pääl ühe kõne pidada. Kõnetoolgi oli selleks olemas.

Mul oli tol ajal talus oma väike lemmik, mis ta tühi väike oligi, päris priske hani. Tema kohe teadis, et jõulupraeks tema ei lähe, ning kui aga jaamast koju sain (mina kroonutot ei tarvitanud, sõitsin ikka rongiga), siis tuli vana kaagutis mulle armsasti vastu.

Nojah, kui kõnet pidasin ja talurahvas oli end kuulama sättinud, tuli hani ka. Aga mina ei näinud teda mitte. Ja iga ilusa isamaalise lause peale oli see linnuke tähtsalt pääd koogutanud ja kaasa häälitse nud. Imestas küll, miks taluvägi mu aatelse jutu peale

küsis, millega tegelen, vastasin: “Harin põldu.” Harisingi. Muud teha üle ei jäänud. Pakt oli ju sõlmitud, piirid kinni ja maailm vaatas vaikselt pealt. Olime ju küll otsapidi Rahvasteliidus, aga see ei mõjunud kellelegi. Suured tegid, mis tahtsid.

Kui veel valitsusjuht olin, ütles Saksa saadik Frohwein mulle otse suu sisse, et loomulikult teab Eesti ise, mida ta teeb, aga Berliini arvates peaks Eesti selle baaside lepinguga nõusse jääma, ja mida rutem, seda parem. See olevat meie ainus pääsemine.

1940. aasta jubedusi vaatasin juba kõrvalseisjana pealt. Nii üks kui teine tark küll soovitas peitu pageda, aga kuhu mul pageda – talu taga ja talutööd tegemisel. Kuni 24. juulil ka need tegemised katki jäid.

kuius aastat vanem kui mina tollal. Aga see vast nii tähtis polegi – pääasi et jutt õige on. Valskust mina ei salli.

See paganama opositsioon, eesotsas Koodi-Jaani – vana Tõnisson, ketras mu kohta niigi igasugust laimu kokku. Käisid Vanamehele Kadriorus kaebamas, et riik olevat viidud kuristiku äärele ja muud sellist. Tegelikult tahtsid ise pirukat enda sülle.

Mina ei teinud väljagi. Aga kui Laidoner ka urisema hakkas, tuli kord lausa kätega kalalegi, sai minu mõõt täis.

Vaat sellest näitemäng räägibki, mida see seltskond seal Estonias etendama hakkab, üleval kõrgel korrusel. Minu ajal sääl majas sellist mänguplatsi veel polnudki. Ega mina seal mingi peategelane ole, tants käib ikka rohkem Pätsi ümber.

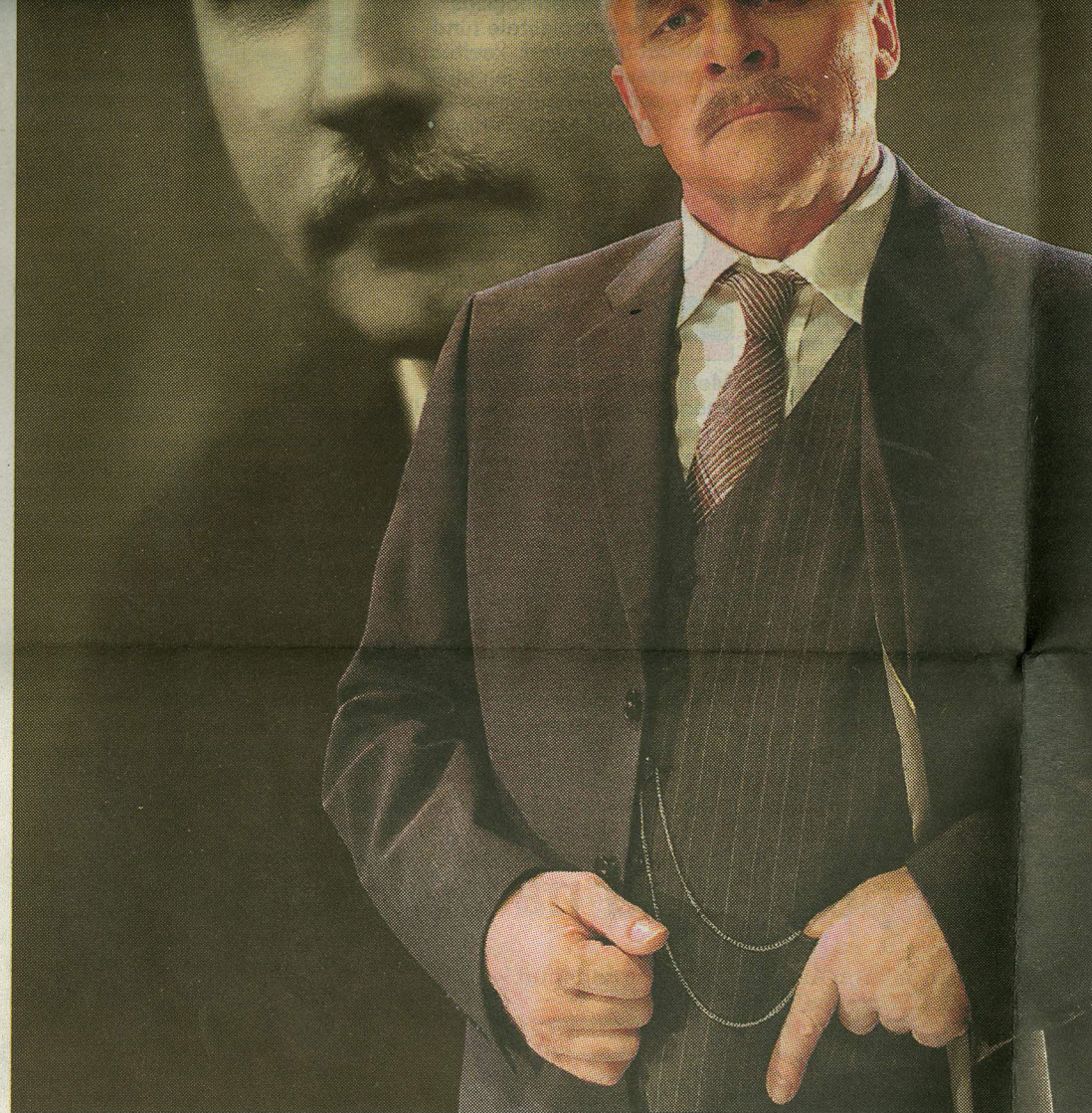
Kass minu ja Pätsi vahel

Saatsin Selteri, ta oli mul siis välisminister, koos Rei ja Uluotsaga Kremliisse kaubanduskokkuleppe ettekäändel maad kuulama, mida venelane meie riigipiiri rikkumistega haub. Äkki pörutas see tümikas Molotov, et ei mingit lepet, sest poolakate allveelaev on Tallinna sadamast plehku pannud.

Kuramus – puha Laidoneri praak! Poolakad võtsid meie tunnimehed maha, mõne veel kaasagi ja lidusid vabasse vette. Nüüd nõuab Molotov tui-ma näoga 10 000 punaväelase asemel 35 000 sisselaskmist. 35 000! Samal ajal kui me oma kaitseväge kõigest 16 000 meest on.

Ma ei taha kogu seda asjandust teile ette laotada, küllap näitemäng räägib ise enda eest, aga paar aastat vanemaks saime sellel ööl küllap kõik. Oleksime pidanud siis nagu üks mees tegutsema – aga võta näpust.

Eks Vanamehe ja minu vahelt oli kord kass läbi jook-

Kaarel Eenpalu (taustal) jälgib, et Jüri Aarma tema mõtteid esitades valskust ei teeks, muidu rikub esietenduse ära.

nud. Tema tahtis ju kunagi Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeks astuda, aga meie, liikmed, polnud sellega nõus mitte. Päts ju vene õigeusku, kuidas ta sinna luterlaste vahele oleks mahtunudki. Me ei võtnud. Ja tema ei unustanud.

Ise tegi, mis vähegi tahtis. Kordas muudkui, et riiki ei saa pehme käega juhtida. Selles võis tal muuseas ka õigus olla.

Sõnavabadus on üks kahe ot-saga asi. Parem, kui selle üks ots ikka kellegi käes on.

Haneksminemine

Päts oli president kõigest kaks aastat, enne oli lihtsalt riigivanem. Aga see selleks. Mina pidasin temast tegelikult lugu ja mind ta ikka kuulas ka. Kui kurjaks sai, siis kärkis ja pau-

kus muidugi. Nimetas mind muudkui mingiks kuradi tormajaks, et tema ei saavat kunagi aru, mis mul plaanis on. Tule taevas appi – minu plaanid olid alati lahti ja sihid selged.

Riik ja rahvas tahtsid tasa-kaalustatud edendamist, taluõued igatsesid lipuvardaid ja keegi pidi ju isamaalisi kõne-sid ka pidama.

Ministri haige tädi

Tol ööl see hani mulle muidugi meelde ei tulnud, siis olid mured suuremad. Eesti oli selleks ajaks poliitilises mõttes üsna üks jäänud. Läti-Leedu olid hädas samade muredega, Poolat-Tšehhit polnud alleski, sakslane miilustas venelasega ja Inglise laevu ei olnud ka enam lahe pealt võtta, nagu Vabadussõjas.

Soome tegi lausa seatempe, sihtis Skandinaaviasse, ja kui saatsin meie Soome saadiku Möllersoni nende välisministri juurde, öeldi sellele, et minister olla sõitnud oma haiget tädi vaatama. No tule taev-as appi, nõndamoodi ekstselsentsid asju ei aja. Nii et leidsime end üsna omapead.

Ja Laidoner süüdistas, et mina ei olevat riigikaitseks küllalt raha andnud. Ja seda ajal, mil venelaste lennukid varjamatult lausa Kadrioru kohal ringi pöristasid.

Siis mul kihvataski. Ütle-sin, et mina sellistes oludes koostööd jätkata ei saa ning ähvardasin lahkumiskirja sisse anda. Ei mina uskunud, et Päts need vastu võtab, aga tegi sel ööl mu peaministri koha pealt lahti küll.

Hiljem kuulsin, et Moskva siiski oma nõudmisi pehmen-das ja 25 000 mehe sissetungi-misega nõustus ning et Päts öelnud selle peale: “Eesti on päästetud!”

Hmh! See oleks nagu iga õhtu mõisatallis kümme soo-last sirakat saada, ja kui siis kord saad kõigest kaheksa, oled peksjale tänulik.

1939. aasta sügisest olin liht-salt talupidaja, ja kui mõni ka

minna ei näinud teda mitte. Ja sin juba korvaiseisjana pealt. Nii üks kui teine tark küll soovitas peitu pageda, aga kuhu mul pageda – talu taga ja talu-tööd tegemisel. Kuni 24. juulil ka need tegemised katki jäid. 1941 leidsin end juba Kirovi vangilaagris.

Ega sealgi paraku kaua olla saanud. Tervis ütles ruttu üles, vaim polnud vangla lobi, üle kuulamiste ja piinamistega harjunud. Järgmise aasta 27. jaanuaril ei vajanud ma enam midagi – sain kõigest priiks. Olin siis 54 aastat vana.

Ärge olge lihtsameelsed!

Ja nüüd teevad nad sellest näitemängu. Tõsi, mitte kõigest, vaid ühe saatusliku öö paa-rist saatuslikust tunnist. Tulevad püüne peale ja mängivad meie 1939ndat nagu üht hirmsat unenägu.

Kullakesed, ärge olge nii lihtsameelsed ühti! Paar aastat varem arvasime ka meie endid vanajumala seljataguseks. Riik õitses, krooni kurss oli kindel, põllud kandsid vilja ja koolitarkust sai igaüks, kes tahtis. Ligi 100 000 Kaitseliidu mehel oli püss kodus ja välja-õpe seljataga. Mida sa, hing, veel karta oskad?

Tundub, et praegunegi põlv ennast selle koha pealt sama muretult tunneb. Aga ehk on venelasel kombeks lihtsalt iga kahekümne aasta järel naa-beritest üle rullida? Teil saab 17 täis. Kolm aastat veel aega. Annaks taevas, et mu ennustus täide ei läheks!

Igal juhul on ülehommel kell 7 õhtul esietendus. Kõik me kolm uurime seda nähta-matuna kusagilt nurgasopist, ja kui valskuseks läheb, rikume etenduse ära. Küll me viisi leiame.

Kui ajaloo järgi kõik akuraat on, eks mängige siis meid pealegi. Meid ja meie aega. On, mida mängida.